

Korkuluksuz Yaşam (Leben ohne Geländer): Felix Zawodsky'nin Eserinde İşçi Göçü Öncesi Türk İmgesi

Atilla Kurnaz , Sakarya

 <https://doi.org/10.37583/diyalog.1951592>

Öz

Alman ve Avusturya kültür tarihi araştırmaları, Türk imgesini genellikle 1961 İşgücü Anlaşması sonrası oluşan konuk işçi stereotipi üzerinden okumaktadır. Oysa 1950'ler, Birinci Dünya Savaşı'ndan tevarüs eden silah arkadaşlığı (Alm. Waffenbrüderschaft) hafızasının canlı olduğu ve hiyerarşik bakışın henüz yerleşmediği özgün bir ara dönemdir. Bu çalışma, Avusturyalı filolog Dr. Felix Zawodsky'nin 1958 yılında Nürnberg'de Luken & Luken tarafından yayımlanan *Umgang mit Völkern: Türken* eserini merkeze alarak, göç öncesi Türk algısını imagolojik bir perspektifle analiz etmektedir.

Siyasi baskılar nedeniyle Viyana'dan ayrılarak bir kültür mülteci olarak Türkiye'ye gelen Zawodsky, 1948-1958 yılları arasında İstanbul'da katılımcı bir gözlemci ve fiili bir kültür ataşesi gibi hareket etmiştir. Eser, yazarın Karl May romanlarıyla kurgulanan Vahşi Doğu imgesini yıkarak yerine Batı'ya sadık, modernleşen soylu bir müttefik imgesi inşa etme çabasını yansıtır. Ancak yazar, geliştirdiği *Leben ohne Geländer (Korkuluksuz Yaşam)* metaforuyla Türkleri güvenlik yerine kadere güvenen, rasyonel değil anlık yaşayan bireyler olarak tanımlayarak, Avrupalı öznenin planlı oto-imağını olumlayan özcü bir yaklaşımı yeniden üretir. Sonuç olarak bu çalışma, Türklerin Alman kamuoyunda henüz vasıfsız iş gücü olarak kodlanmadığı, aksine seçkin öğrenci veya "ticari ortak" olarak algılandığı son tarihsel dönemeci belgeleyen bir kültür tarihi analizidir.

Anahtar Kelimeler: *Felix Zawodsky, İmgebilim, Türk İmgesi, Alman Seyahat Edebiyatı, Kültür Diplomasisi.*

Abstract

"Life without Railings" (Leben ohne Geländer): The Image of the Turk before Labor Migration in Felix Zawodsky's Work

Research in German and Austrian cultural history has generally interpreted the image of the Turk through the stereotype of the guest worker that emerged after the 1961 Labor Recruitment Agreement. However, the 1950s constituted a unique transitional period in which the memory of comradeship in arms (Ger. Waffenbrüderschaft) inherited from the First World War was still alive and hierarchical perspectives had not yet become firmly established. This study analyzes pre-migration perceptions of Turks from an imagological perspective by focusing on the work *Umgang mit Völkern: Türken* by the Austrian philologist Dr. Felix Zawodsky, published in Nuremberg in 1958 by Luken & Luken.

Forced to leave Vienna because of political pressures and arriving in Turkey as a cultural refugee, Zawodsky lived in Istanbul between 1948 and 1958, acting both as a participant observer and as a de facto cultural attaché. The work reflects the author's attempt to dismantle the image of the "Wild East," shaped by Karl May's novels, and replace it with the image of a noble ally loyal to the West and committed to modernization. At the same time, however, through his metaphor of "Leben ohne Geländer" ("Life without Railings"), the author characterizes Turks as individuals who rely on fate rather than security and who live spontaneously rather than rationally, thereby reproducing an essentialist perspective that ultimately affirms the planned self-image of the European subject. Consequently, this study offers a cultural-historical analysis documenting the final historical moment before Turks came to be coded in the German public sphere as unskilled labor; instead, they were still perceived as elite students or "commercial partners."

Keywords: *Felix Zawodsky, Imagology, Image of the Turk, German Travel Literature, Cultural Diplomacy.*

EXTENDED ABSTRACT

In the realm of German and Austrian cultural history research, studies regarding the “Turkish image” (Türkenbild) have predominately utilized the 1961 Recruitment Agreement (Anwerbeabkommen) as a definitive historical watershed. Consequently, scholarly analyses have largely focused on the post-1960 era, shaping the discourse around the “guest worker” (Gastarbeiter) stereotype, integration challenges, and the socio-cultural “othering” of the Turkish diaspora. However, the 1950s represent a distinct and under-researched “intermediate period” (Zwischenzeit) in Turkish-German relations. During this decade, the relationship was not yet defined by a hierarchical employer-employee dynamic; instead, it was characterized by the lingering, romanticized memory of the World War I “Brotherhood in Arms” (Waffenbrüderschaft) and a mutual strategic partnership within the Western bloc. This study aims to fill this gap in the literature by focusing on the 1958 book *Umgang mit Völkern: Türken* (Dealing with People: Turks), written by the Austrian philologist, educator, and early cultural diplomat Dr. Felix Zawodsky. By employing an imagological perspective, this research analyzes how the Turkish identity was constructed in the German-speaking world prior to the onset of mass labor migration. The theoretical foundation of this study is grounded in Imagology, a sub-discipline of Comparative Literature (Komparatistik), drawing on the theoretical contributions of scholars such as Manfred Beller, Joep Leerssen, and Funda Kızıler Emer. The study examines the textual construction of national characters and the dialectic between the “Self” (Auto-image) and the “Other” (Hetero-image). The central premise of imagological analysis is that literary and cultural representations of a nation do not necessarily reflect empirical sociological reality; rather, they reflect the mental structures, cultural codes, and ideological needs of the observing subject (spectant). In this context, Zawodsky’s work is treated not as an objective guidebook to 1950s Turkey, but as a cultural artifact that documents the mentality of the post-war Austrian and German intellectual class. As Kızıler Emer (2012) notes, imagology investigates the socio-cultural and political dynamics behind the formation of these images, revealing how national stereotypes serve as tools for identity construction and cultural negotiation.

A critical component of this study is the examination of Felix Zawodsky’s biography, which profoundly influenced his perspective. Unlike a casual traveler, Zawodsky was a “voluntary exile” or “cultural refugee.” Born in Vienna, he faced severe professional and political pressure in post-WWII Austria due to accusations regarding his proximity to Großdeutsch ideology during the Nazi era, as highlighted by critiques in the *Österreichische Zeitung* in 1946. Fleeing this “de-nazification” atmosphere, Zawodsky relocated to Istanbul in 1948. He spent a decade teaching German and Latin at the St. Georg Austrian High School and served as a lecturer (Lektor) in the German Department of Istanbul University, a role confirmed by Republic of Turkey Presidential Archives (BCA) documents from 1949 and 1953. Functioning as a de facto cultural attaché before the official establishment of the Austrian Cultural Institute, Zawodsky organized radio courses and hosted prominent Austrian literary figures in Istanbul. His experience aligns with the “elite interaction” period described by Atasoy and Konukman (2023), where German-speaking intellectuals contributed significantly to Turkish modernization while finding a personal sanctuary away from a traumatized Europe. This biographical background suggests that his positive portrayal of Turkey was partly a reaction to his alienation from Vienna; Istanbul served as a warm, human refuge against the cold bureaucracy of his homeland. The narrative of the book is deeply embedded in the political *Zeitgeist* of the 1950s. Following the “ice age” of immediate post-war diplomacy, Turkey’s admission to NATO in 1952 and the Democratic Party’s liberalization policies cemented a renewed alliance with the West. The study highlights that the “Turkish image” in this era was fueled by the prestige of the German “Economic Miracle”

(Wirtschaftswunder) and the active participation of German engineers and architects in Turkey's development. As Gencer (2023) argues, the memory of the WWI alliance remained a potent positive filter, allowing Germans to view Turks not as "foreign workers," but as "brothers in arms" and "partners". Zawodsky's text reflects this, noting that even in remote Anatolian villages, a German traveler was treated with exceptional respect due to this shared military history.

Within this context, the study identifies distinct rhetorical strategies in Zawodsky's text. First, the author explicitly seeks to dismantle the Orientalist stereotypes popularized by 19th-century adventure novelist Karl May. He declares that the era of the "Sick Man of Europe" and "Abduction from the Seraglio" is over. By rejecting the exoticized, dangerous "Wild East" image, he attempts to revise the hetero-image of the Turk into that of a modern, Western-oriented individual. To replace the old "barbaric" image, Zawodsky elevates Mustafa Kemal Atatürk to the status of a "Heros" and the "genius founder" of the new nation. This aligns with the post-1924 German tradition of admiring Atatürk as a secularizer who successfully defied the West only to emulate it. Most significantly, Zawodsky coins the metaphor "Life Without Railings" (Leben ohne Geländer) to describe the Turkish mentality. He argues that unlike Europeans, who rely on insurance policies, strict schedules, and safety regulations, Turks rely on "fate" (Inshallah), instant reflexes, and interpersonal trust. He uses the example of a pedestrian crossing the street not by looking at traffic lights, but by making eye contact with the driver. While intended as praise for Turkish vitality and "naturalness," this metaphor reproduces an essentialist dichotomy: it frames the European auto-image as "rational and planned" and the Turkish hetero-image as "emotional and irrational". This "inverse Orientalism" celebrates the "Other" for possessing the human warmth and spontaneity that the rationalized West has lost. Furthermore, the study analyzes Zawodsky's 1959 article "Hassan and Ahmet in Vienna", published in *Die Furche*. Here, the author employs a "reverse gaze", criticizing the over-organized, commercially driven hospitality of Vienna through the eyes of Turkish visitors, reinforcing the idea that Zawodsky used the Turkish image as a mirror to critique his own society's emotional sterility. Ultimately, this research concludes that Felix Zawodsky's *Umgang mit Völkern: Türken* is a vital cultural-historical document recording the final moments of an "age of innocence" in Turkish-German relations. It captures a specific historical juncture where Turks were viewed as "elite students", "noble allies", or "commercial partners" rather than "unskilled laborers". While Zawodsky successfully deconstructs the hostile Orientalist images of the 19th century, he replaces them with a positive essentialism that still positions the Turk as the "emotional antithesis" to the "rational European". The work stands as a testament to a transitional era, documenting the longing of a European intellectual for a "life without railings" just before the onset of mass migration fundamentally altered the discursive landscape.

1. Giriş: Bir “Kültür Mültecisi ve Diplomatı” Olarak Felix Zawodsky

Alman ve Avusturya literatüründe Türk imgesi üzerine yapılan akademik çalışmalar, genellikle 1961 yılında imzalanan İşgücü Anlaşması'nı (Alm. Anwerbeabkommen) tarihsel bir milat olarak kabul etme eğilimindedir. Bu yaklaşım, Türk imgesini çoğunlukla 1960 sonrası gelişen konuk işçi (Alm. Gastarbeiter) söylemi ve bu kitlenin entegrasyon sorunları üzerinden okumaktadır. Ancak iki ülke ilişkilerinin henüz hiyerarşik bir işveren-işçi düzlemine oturmadığı, Birinci Dünya Savaşı'ndan tevarüs eden romantik ve stratejik ortaklık hafızasının hala canlı olduğu 1950'ler, literatürde yeterince ele alınmamış özgün bir ara dönem teşkil eder. Bu dönemin ruhunu (Zeitgeist) yansıtan en çarpıcı birincil kaynaklardan biri, 1958 yılında Nürnberg'de Luken & Luken yayınevi tarafından *Umgang mit Völkern* (Halklarla Münasebet) dizisinin üçüncü cildi olarak yayımlanan Türken adlı eserdir. Kula'nın (1997) Alman Kültüründe Türk İmgesi serisinde vurguladığı gibi, bu tür eserler göç öncesi dönemin kültürel algılarını anlamak için vazgeçilmezdir.

Eserin yazarı Dr. Felix Zawodsky, sıradan bir seyahat yazarı veya gazeteci değil, dönemin siyasi çalkantıları içinde Türkiye'ye sığınmış, „gönüllü sürgün” niteliği taşıyan bir entelektüeldir. Yazarın biyografik arka planı, eserin ideolojik katmanlarını anlamak açısından kritiktir. 1922 Viyana doğumlu olan Zawodsky, felsefe eğitimi almış ve Viyana'da öğretmenlik yapmıştır (Zawodsky 1958: 2). Ancak İkinci Dünya Savaşı sonrası Viyana'sında, özellikle Sovyet işgal bölgesinde yayımlanan yayın organları tarafından geçmişteki siyasi duruşu nedeniyle sert eleştirilere maruz kalmıştır. Österreichische Zeitung gazetesinin 23 Ocak 1946 tarihli nüshasında yer alan „Avusturya Üniversitelerinde Kötü Ruh” (Alm. Uebler Geist an österreichischen Hochschulen) başlıklı makalede Zawodsky, Nazi dönemi ideolojisine (Alm. Großdeutsch) yakınlığı ve gamalı haç bayrağı arkasında tarihsel incelemeler yapmakla suçlanmıştır (Österreichische Zeitung 1946: 2). Aynı makalede, yazarın savaş sonrası dönemde Avusturya geleneğini savunarak demokratik bir maske takmaya çalıştığı iddia edilmiştir.

Bu siyasi baskı ve “denazifikasyon” atmosferinde Viyana'dan uzaklaşan Zawodsky, kendisi gibi öğretmen olan Avusturyalı eşiyile birlikte 1948 yılında İstanbul'a yerleşmiş ve üç çocuğu burada dünyaya gelmiştir. İstanbul'daki Sankt Georg Avusturya Lisesi'nde (Österreichisches St. Georgs-Kolleg) Almanca ve Latince öğretmeni olarak 1958 yılına kadar on yıl süreyle görev yapmıştır (Kangler 2020: 11). Ancak yazarın Türkiye'deki varlığı, bir eğitimcinin rutin görev süresini aşarak kurumsal ve kültürel bir misyona dönüşmüştür. Sankt Georgs-Blatt arşivlerine göre Zawodsky, 1955/56 öğretim yılından itibaren meslektaşı Dr. Ludwig Jorda ile, henüz resmi Avusturya Kültür Enstitüsü (Kulturinstitut) kurulmadan önce İstanbul'daki ilk kültürel diplomasi faaliyetlerini yürütmekle görevlendirilmiştir (Kangler 2020: 11). Bu faaliyetler, Avusturya'nın savaş sonrası kültürel yeniden yapılanmasını Türkiye üzerinden güçlendirme çabasının bir parçasıdır. Zawodsky'nin rolü, Müftüler-Baç'ın (1997) belirttiği gibi, Soğuk Savaş döneminde Türkiye'nin Avrupa ile ilişkilerini şekillendiren „yumuşak güç” unsurlarını yansıtmaktadır.

Zawodsky, bu süre zarfında sadece ders vermekle kalmamış, aynı zamanda İstanbul Radyosu, Ankara Radyosu ve İzmir Radyosu ile işbirliği yaparak Almanca

kursları düzenlemiş ve Christa Busta, Christine Lavant, Gerhard Fritsch gibi dönemin önemli Avusturyalı edebiyatçıları İstanbul'da ağırlamıştır (Kangler 2020: 11). Yazarın Türkiye'deki akademik faaliyetleri sadece lise öğretmenliği ile sınırlı kalmamıştır. T.C. Cumhurbaşkanlığı Devlet Arşivleri'ndeki belgeler incelendiğinde, soyadı kayıtlara sehven "Zawodsky" olarak geçen Felix Zawodsky'nin, 8 Mart 1949 tarihli kararname ile İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Yabancı Diller Bölümü'ne Almanca okutmanı olarak atandığı görülmektedir (BCA 1949). Benzer şekilde, 20 Şubat 1953 tarihli bir başka belgede de İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Yabancı Diller Okulu'nda okutman olarak görevlendirildiği teyit edilmektedir (BCA 1953). Daha sonra İstanbul Üniversitesi'nde okutman olarak akademik kariyerine devam eden yazar, bu süreçte Prof. Dr. Erich Kasper ile küçük bir Almanca-Türkçe sözlük de hazırlamıştır. Ayrıca, 1944 yılında Viyana Radyosu için Dr. Friedrich Langer ile „Othello”nun müzikal bir parodisini yazacak kadar edebi ve mizahi yönü güçlü bir yazardır (Radio Wien 1944: 2). Bu yoğun kültürel etkileşim ve dilsel yetkinlik, yazarın Türk toplumunu sadece dışarıdan bakan bir gözlemci olarak değil, içeriden bir katılımcı (Alm. Teilnehmer) olarak tanınmasına olanak sağlamıştır. Kangler'ın (2020) aktardığına göre, Zawodsky'nin bu dönemi, ailesinin İstanbul'da doğmasıyla da kişisel bir bağa dönüşmüş; 1966'da Avusturya'ya dönmesine rağmen Türkiye deneyimi eserlerine yansımıştır.

Bu bağlamda *Umgang mit Völkern: Türken* eseri, masa başı bir inceleme değil, on yıllık bir "katılımcı gözlem" in (*teilnehmende Beobachtung*) ve yazarın kendi ülkesindeki kimlik krizinden kaçışının bir ürünüdür. Yazar, Viyana'daki "istenmeyen adam" pozisyonundan, Türkiye'deki "saygın kültür elçisi" (*Kulturvermittler*) pozisyonuna geçiş yapmış; bu durum, kitabında Türkleri neden bu denli "kabul edici", "hoşgörülü" ve "dost" olarak tasvir ettiğinin psikolojik altyapısını oluşturmuştur. Zawodsky'nin bu deneyimi, Atasoy, Konukman ve Classen'in (2023) editörlüğünde yayınlanan çalışmada vurgulanan, savaş sonrası dönemde Alman ve Avusturyalı entelektüellerin Türkiye'deki üniversite reformuna ve kültürel etkileşime katkılarıyla paralellik göstermektedir.

2. Karşılaştırmalı Edebiyatın Bir Alt Disiplini Olarak İmgebilim

Bu çalışmanın teorik ve metodolojik çerçevesini, Karşılaştırmalı Edebiyat biliminin (Alm. Komparatistik) önemli bir alt disiplini olan İmgebilim oluşturmaktadır. Bu bilimdalı, edebi ve kültürel metinlerde ulusal karakterlerin, kültürel kimliklerin ve „öteki" algısının nasıl kurgulandığını, hangi retorik stratejilerle temsil edildiğini ve bu imgelerin tarihsel süreçte nasıl dolaşıma sokulduğunu inceleyen bir disiplindir. Bu bağlamda, Felix Zawodsky'nin *Umgang mit Völkern: Türken* eseri, Türk toplumuna dair nesnel ve sosyolojik veriler sunan bir belge olarak değil; yazarın zihnindeki ve temsil ettiği kültürün belleğindeki Öteki (Hetero-image) ve Ben (Auto-image) kurgularının metinsel bir temsili olarak ele alınmıştır. Kızıler Emer'in (2012) „Die Imagologie als Arbeitsbereich der Komparatistik" makalesinde vurgulandığı gibi, imagoji karşılaştırmalı edebiyatın çalışma alanı olarak, ulusal stereotiplerin oluşumunu tarihsel ve kültürel bağlamda inceler.

2.1. İmge, Gerçeklik ve Temsil Sorunu

İmgebilimsel incelemenin temel varsayımı, metinlerde sunulan ulusal imajların (images) ampirik veya sosyolojik gerçeklikle birebir örtüşmek zorunda olmadığıdır. Manfred Beller'e göre imge, „bir ulusun veya kültürün, bir başkası tarafından algılanan ve zihinsel olarak yeniden üretilen kurgusal bir tasarımıdır” (Beller / Leerssen 2007: 4). Dolayısıyla, bir seyahatnamede veya inceleme kitabında yer alan gözlemler, „gözlemlenen kültürün” (spected) özelliklerinden ziyade, „gözlemleyen öznenin” (spectant) kültürel kodlarını ve önyargılarını yansıtır. Kızıler Emer (2012), imgebiliminin bu ayrımını, edebiyatın ulusal kimlikleri nasıl şekillendirdiğini açıklamak için kullanır; Zawodsky'nin metni bu bağlamda Avrupalı spectant'ın Doğu'yu romantikleştiren bakışını yansıtır.

Zawodsky'nin eserinde Türkler hakkında yaptığı “zaman kavramları yoktur” veya “güvenliksiz yaşarlar” (Alm. Leben ohne Geländer) gibi iddialı tespitler, Türk toplumunun o dönemdeki gerçekliğinden ziyade, 1950'ler Alman ve Avusturya zihniyetinin zaman ve güvenlik kavramlarına yüklediği anlamı ifşa eden imagolojik veriler olarak okunmalıdır. Serhat Ulağlı'nın belirttiği gibi, imgebilim çalışmaları ötekinin ne olduğunu değil, ötekinin yazar tarafından nasıl algılandığını ve bu algının metinde nasıl bir temsil aracına dönüştüğünü sorgular (Ulağlı 2019: 4). Bu temsil sorunu, Kızıler Emer'in (2012) makalesinde de vurgulandığı üzere, karşılaştırmalı edebiyatın temel sorunsallarından biridir ve Zawodsky'nin metninde Doğu-Batı ikiliğinin yeniden üretimini gösterir.

2.2. Auto-Image ve Hetero-Image Diyalektiđi

Çalışmada kullanılan en temel analitik araç, Joep Leerssen tarafından kavramsallaştırılan Öz-İmge (Auto-image) ve Öteki-İmge (Hetero-image) arasındaki diyalektik ilişkidir. İmagoloji teorisine göre, bir yazar „Öteki”ni (Hetero-image) tanımlarken, aslında kaçınılmaz olarak ve çoğu zaman bilinçdışı bir şekilde „Kendini” (Auto-image) de tanımlamaktadır. „Öteki”ne atfedilen her özellik, Ben'in sahip olduğu (veya sahip olduğunu iddia ettiği) değerlerin bir aynasıdır (Öztürk 2000: 14-15; Beller / Leerssen 2007). Kızıler Emer (2012), bu diyalektiği, edebiyatın ulusal kimlik inşasında nasıl işlediğini açıklamak için kullanır.

Zawodsky'nin Türkleri duygusal, anlık yaşayan ve plansız olarak tanımlaması, aslında kendi Avusturyalı kimliğini rasyonel, tarihsel bilince sahip ve planlı olarak olumlayan (affirmation) bir Auto-image inşasıdır. Bu süreçte yazar, kendi kültürel normlarını „evrensel standart” olarak konumlandırırken, Türk kültürünü bu standarttan bir sapma veya farklılık olarak kodlar. Ancak Zawodsky'nin metninde ilginç olan nokta, bu farklılığın (örneğin kuralsızlığın) her zaman negatif değil, bazen Avrupa'nın kaybettiği bir doğallık olarak da yüceltilmesidir. Bu durum, imgebilim çalışmalarında sıkça rastlanan ötekine duyulan arzu kavramıyla da örtüşmektedir. Leerssen'in (2007) imagoloji derlemesinde, bu arzu, Batı edebiyatında Doğu'nun egzotikleştirilmesi olarak ele alınır; Zawodsky'nin metaforu bu geleneğin bir uzantısıdır.

2.3. Stereotiplerin İşlevi

Metin analizinde, yazarın Türk karakterini anlatırken başvurduğu stereotipler de (kalıpyargılar) mercek altına alınmıştır. Stereotipler, karmaşık bir kültürel gerçekliği basitleştirerek tanıdık ve yönetilebilir hale getiren zihinsel kısa yollardır. Zawodsky'nin misafirperver Türk, sadık müttefik veya kaderci Doğulu gibi nitelendirmeleri, Alman okurunun zihnindeki şablonları hem kullanan hem de (Karl May örneğinde olduğu gibi) dönüştürmeye çalışan stratejik araçlardır. Çalışma, bu stereotiplerin 1958 konjonktüründe nasıl bir “siyasi dostluk” işlevi gördüğünü ortaya koymayı amaçlamaktadır (döneme ilişkin stereotiplerin çocuk edebiyatına nasıl yansıdığına dair bkz. Öztürk 2018a: 27, 32; 2018b: 371-375). Kızılar Emer (2012), stereotiplerin edebiyatta karşılaştırmalı bir araç olarak kullanımını, ulusal farklılıkların vurgulanmasında rol oynadığını belirtir; Zawodsky'nin stereotipleri, Soğuk Savaş döneminin ittifaklarını pekiştiren bir işlev görür.

3. Tarihsel Arka Plan: Demokrat Parti Dönemi ve „Alman Mucizesi”nin Yansıması

Felix Zawodsky'nin *Umgang mit Völkern: Türken* eserini kaleme aldığı 1950'lerin ikinci yarısı, Türk-Alman ilişkilerinin İkinci Dünya Savaşı sonrası yaşanan kısa süreli diplomatik kopuktan çıkarak, hızlı bir rehabilitasyon ve stratejik ortaklık sürecine girdiği dinamik bir dönemdir. Türkiye, savaşın son günlerinde (Şubat 1945) müttefiklerin yanında yer almak adına Almanya'ya savaş ilan etmiş ve diplomatik ilişkileri kesmiş olsa da, bu durum iki ülke halkları arasındaki tarihsel sempatinin ve kültürel hafızanın silinmesine neden olmamıştır. Zawodsky'nin eserinde sıkça vurguladığı “eski dostluk” retoriği, bu tarihsel sürekliliğin bir yansımasıdır. Burcuoğlu'nun (2003) çalışmasında da belirtildiği gibi, savaş sonrası Alman edebiyatı, Osmanlı-Alman ittifakını romantik bir hafıza olarak işler.

3.1. Siyasi Normalleşme ve Batı Bloğunda Kenetlenme

1949 yılında Federal Almanya Cumhuriyeti'nin (Batı Almanya) kurulmasıyla birlikte, Türkiye hızla bu yeni devleti tanımış ve 1950 yılında Demokrat Parti'nin (DP) iktidara gelmesiyle ilişkiler ivme kazanmıştır. Mustafa Gencer (2023), Alman literatüründeki Türk imgesinin, Birinci Dünya Savaşı'ndaki “*Waffenbrüderschaft*” (Silah Arkadaşlığı) ile zirveye ulaştığını ve bu olumlu algının Cumhuriyet döneminde de belirli oranda devam ettiğini belirtir (s. 45). Türkiye'nin 1952 yılında NATO'ya üye olması, Soğuk Savaş konjonktüründe iki ülkeyi “Komünizm tehdidine karşı Batı bloğu” içinde tekrar “silah arkadaşı” konumuna getirmiştir (Fırat / Kürkçüoğlu 2001: 490). Zawodsky'nin kitabında Rusya'ya karşı duyulan güvensizliği ve Türkiye'nin Batı'ya olan sadakatini işleme, bu dönemin resmi devlet politikasıyla ve NATO stratejisiyle birebir örtüşmektedir.

3.2. Ekonomik İşbirliği: „Şantiye Türkiye” ve Alman Teknolojisi

Zawodsky'nin eserinde hayranlıkla tasvir ettiği “barajlar, yollar ve fabrikalar inşa eden Türkiye” manzarası, Demokrat Parti döneminin liberal kalkınma hamlesinin bir yansımasıdır (Zawodsky 1958: 34). Konukman (2023), Almanya ile Türkiye arasındaki ilişkilerin 1961 öncesinde de özellikle ekonomik ve bilimsel modernizasyon ekseninde yoğun bir şekilde devam ettiğini, bu dönemin daha sonraki işçi göçüyle gölgelendiğini vurgular (s. 13). 1950-1960 yılları arasında Almanya, Türkiye'nin en önemli ticaret ortaklarından biri haline gelmiştir. Almanya'nın savaş yıkımının ardından gerçekleştirdiği ve „Ekonomik Mucize” (Alm. Wirtschaftswunder) olarak adlandırılan hızlı kalkınma süreci, Türkiye'de büyük bir hayranlık uyandırmış; Türk hükümeti, sanayileşme projelerinde Alman teknolojisini, mühendisliğini ve Hermes kredilerini tercih etmiştir. Kaya ve Muezzinoğlu'nun (2018) Türk Dış Politikası kitabında vurgulandığı gibi, bu dönemdeki ekonomik bağımlılık, Türkiye'nin Batı bloğuna entegrasyonunu hızlandırmıştır.

Bu “yeni dostluk” döneminin zirve noktaları, üst düzey devlet ziyaretleriyle taçlandırılmıştır. 1954 yılında Almanya Başbakanı Konrad Adenauer'in Türkiye ziyareti ve buna karşılık 1957'de Cumhurbaşkanı Celal Bayar'ın Almanya ziyareti, iki ülke arasındaki „romantik” bağın „ekonomik rasyonalite” ile birleştiği anlardır. Zawodsky'nin Anadolu'nun ücra köşelerinde bile gördüğü Alman sempatisi, sadece Birinci Dünya Savaşı'nın nostaljik bir hatırası değil, aynı zamanda o dönemde Türk köylerinde ve şantiyelerinde çalışan Alman mühendislerin, teknisyenlerin ve kullanılan Alman makinelerinin yarattığı somut prestij bir sonucudur. Eşel (2020), 1957 seçimleri raporlarında Almanların bu ekonomik bağları, seçim sonuçlarını etkileyecek faktörler olarak gördüğünü belirtir.

3.3. İşgücü Göçü Öncesi Elit Hareketlilik

1958 yılı itibarıyla iki ülke arasındaki insan hareketliliği, henüz 1961 sonrası görülecek olan “kitlesele ve vasıfsız işgücü göçü” boyutunda değildir. Aksine, 1950'lerde Almanya'ya giden Türkler genellikle mesleki eğitim (Alm. Berufsausbildung), staj veya üniversite eğitimi için giden “seçkin” bir gruptur. Gencer (2023), Alman-Türk ilişkilerinin eğitim boyutuna değinirken, daha yirminci yüzyılın başlarında kurulan “*Deutsch-Türkische Vereinigung*” gibi kurumlar aracılığıyla Türk çırakların ve öğrencilerin Almanya'ya kabul edildiğini ve bu grubun geleceğin elitlerini oluşturmasının hedeflendiğini belirtir (s. 52). Zawodsky'nin *Die Furche* dergisinde kaleme almış olduğu makalesinde eleştirdiği “üniversiteden çok gece kulüplerini bilen zengin Türk öğrencileri” profili, 1961 Anlaşması öncesindeki bu “elit ama başıboş” diasporayı işaret etmektedir (Zawodsky 1959). Dolayısıyla Zawodsky'nin metni, Türklerin Alman kamuoyunda “misafir işçi” (Alm. Gastarbeiter) olarak değil, ticari ortak, müttefik veya varlıklı öğrenci olarak algılandığı son tarihsel dönemeci belgelemektedir.

4. Metin Analizi ve Bulgular

Felix Zawodsky'nin *Umgang mit Völkern: Türken* eseri, 1950'ler Alman ve Avusturya kamuoyunda hâkim olan "Doğu" algısını dönüştürmeye yönelik bilinçli bir retorik strateji üzerine kuruludur. Yazar, bir yandan yerleşik stereotipleri (barbarlık, tembellik, fanatizm) reddederken, diğer yandan Türk kültürünü "modernitenin kaybettiği insani değerlerin sığınağı" olarak yeniden kurgular. Aşağıda, eserin temel izlekleri imgebilimsel bir perspektifle analiz edilmiştir. Kızıler Emer'in (2012) imgebilim yaklaşımı, bu analizde metinlerin karşılaştırmalı okumasını sağlar.

4.1. Oryantalist Mirasla Hesaplaşma: "Karl May Devri Bitti"

Zawodsky, eserine Alman okurunun zihnindeki yerleşik "Doğu" fantezilerine ve tarihsel önyargılarına doğrudan saldırarak başlar. Kitabın "Karl May ve Saraydan Kız Kaçırma" (Alm. Karl May und Die Entführung) başlıklı bölümünde yazar, Avrupalıların Türkleri sadece Viyana kuşatmalarıyla özdeşleşen "korkunç düşman" veya on dokuzuncu yüzyıl macera romanlarındaki "egzotik dekor" olarak hatırlamasını sert bir dille eleştirir. Gencer (2023), Alman literatüründeki Türk imgesinin "korku" (Alm. Türkenfurcht) ve "egzotizm" (Alm. Türkenneugier) arasında salındığını ve on dokuzuncu yüzyılda "Boğaz'daki Hasta Adam" (Alm. der kranke Mann am Bosphorus) stereotipinin yerleştiğini ifade eder (s. 45).

Zawodsky ise eserinde, "hasta adam"ın çoktan iyileşmiş ve yatağından kalkmış olduğunu savunarak bu yerleşik algıyı yıkar:

Der 'kranke Mann am Bosphorus' ist nicht nur genesen, er hat sein Krankenlager verlassen und wandert rüstig neuen Zielen entgegen. (Boğaz'daki hasta adam sadece iyileşmekle kalmadı, hasta yatağını terk etti ve dinç bir şekilde yeni hedeflere doğru yürüyor.) (Zawodsky 1958: 33).

Yazar, Alman okurunu bu "yalancı romantizmden" ve Oryantalist rüyadan uyanmaya şu ifadelerle davet eder:

Die Zeiten Karl Mays und der 'Entführung aus dem Serail' sind endgültig vorbei, das türkische Volk ist seit langem mündig geworden. (Karl May ve 'Saraydan Kız Kaçırma' devirleri kesinlikle bitti, Türk halkı çoktan rüştünü ispat etti.) (Zawodsky 1958: 35).

Zawodsky'ye göre, Karl May'ın "*Kara Ben Nemsî*" serisindeki gibi hayali ve vahşi Doğu tasvirleri, modern Türkiye'yi anlamının önündeki en büyük epistemolojik engeldir. Yazar, İstanbul'da karşılaşacakları insanların "belinde hançer, başında sarık" olan figürler değil; "kibar, iyi Almanca konuşan ve modern giyimli" bireyler olduğunu vurgulayarak (Zawodsky 1958: 32), hetero-imageı (öteki imgesini) güncel gerçeklikle yenilemeye çalışır. Lessing'in eserlerindeki Türk imgeleri üzerine yapılan analizlerde (Kula 1997), benzer bir revizyon görülür. Zawodsky'ye bu geleneği 1950'lere taşımaya çalışmıştır.

4.2. "Heros" Atatürk ve Silah Arkadaşlığı (Waffenbrüderschaft)

Eski "barbar" imgesinin yıkılmasının ardından oluşan boşluk, "Yeni Türk" imgesiyle doldurulur. Bu yeni imgenin kurucu figürü ise Mustafa Kemal Atatürk'tür. Zawodsky, Atatürk'ü bir "*Heros*" (Kahraman) ve modern Türkiye'nin "dahi kurucusu" (Alm. genialer Begründer) olarak yüceltir:

Atatürk ist der Heros der neuen Türkei. Sein Bild hängt in jedem Amtszimmer, in jedem Laden, in jedem Kaffeehaus. (Atatürk yeni Türkiye'nin kahramanıdır. Resmi her dairede, her dükkânda, her kahvehanede asılıdır.) (Zawodsky 1958: 54).

Bu yaklaşım, Gencer'in (2023) belirttiği gibi, 1924 sonrası Alman tarih kitaplarında ve yayınlarında Atatürk'ün "Batı'ya karşı zafer kazanan" ancak aynı zamanda "seküler reformları gerçekleştiren" bir lider olarak övülmesi geleneğiyle uyumludur (s. 48).

Ancak yazarın Türk halkına duyduğu sempatinin ve güvenin temelinde, salt modernleşme çabası değil, aynı zamanda kendi siyasi geçmişiyle de örtüşen bir "eski dostluk" vurgusu yatar. Kitapta, Anadolu'nun en ücra köylerinde bile bir Alman veya Avusturyalının büyük bir saygı (Alm. hohes Ansehen) gördüğü belirtilir. Yazar bu durumu şöyle açıklar:

In den kleinsten Dörfern lebt die Erinnerung an die Waffenbrüderschaft des ersten Weltkrieges als unvergessene Wirklichkeit weiter. Ein Deutscher ist hier niemals ein Fremder. (En küçük köylerde bile Birinci Dünya Savaşı'nın silah arkadaşlığı hatırası, unutulmaz bir gerçeklik olarak yaşamaya devam etmektedir. Bir Alman burada asla bir yabancı değildir.) (Zawodsky 1958: 22).

Bu veri, 1958 yılında Türklerin Alman toplumunda henüz "yabancı işçi" veya "sorunlu göçmen" olarak değil; "eski ve sadık bir müttefik" (Alm. Verbündete) olarak kodlandığını göstermesi açısından tarihsel bir öneme sahiptir. Burcuoğlu (2003), bu müttefiklik imgesinin savaş sonrası edebiyatta sıkça kullanıldığını vurgular.

4.3. Kültürel Bir Metafor: "Korkuluksuz Yaşam" (Leben ohne Geländer)

Zawodsky, Türklerin "modern" binalar inşa etmesine ve Batılılaşmasına rağmen, zihniyet (Alm. Mentalität) ve hayata bakış açısı olarak Avrupalılardan ayrıldığı noktayı özgün bir metaforla kavramsallaştırır: "Leben ohne Geländer" (Korkuluksuz/Tutunaksız Yaşam). Yazara göre Türkler, hayatı Avrupalılar gibi sigorta poliçeleri, katı kurallar veya güvenlik önlemleriyle değil, "insana güven" ve "kader" ekseninde yaşarlar (Zawodsky 1958: 9).

Yazar, Türk toplumundaki zaman algısının Avrupa'dan tamamen farklı olduğunu iddia eder. Ona göre Türkler için Vakit ve Zaman kavramları yabancıdır; hayat planlanabilir bir süreç değil, anlık bir deneyimdir:

Das Dasein ist ein sich fortsetzendes Jetzt, die Zeit vergeht für die stundenlang im Schatten hockenden Männer beileibe nicht. (Varoluş, kendini devam ettiren bir 'şimdi'dir; gölgede saatlerce oturan adamlar için zaman asla geçmez.) (Zawodsky 1958: 16).

Bu "şimdiki zaman" vurgusu, yazarın trafik ışığına bakmadan, sadece şoförün gözüne bakarak ve anlık reflekslerle (Alm. Reaktionsvermögen) karşıdan karşıya geçen yaya örneğiyle somutlaşır (Zawodsky 1958: 8). Zawodsky, Türklerin kurallara (Alm. Gesetze) değil, duruma ve insana (Alm. der Mensch) güvendiğini belirterek; onları rasyonel olmayan ama pratik zekalı ve doğal varlıklar olarak tanımlayan örtük bir oryantalist ikiliği yeniden üretir. Perk ve Yalçınkaya (2021), bu metaforu Alman romanlarında Türklerin "doğal" olarak kodlanmasının bir örneği olarak değerlendirir.

4.4. Tersî Bakış: Hassan ve Ahmet Viyana’da

Zawodsky’nin kültürel analizi tek taraflı bir Batı’dan Doğu’ya bakış ile sınırlı kalmaz. Yazar, Türkiye’den döndükten sonra 16 Temmuz 1959 tarihinde *Die Furche* gazetesinde yayınlanan “Hassan und Ahmet in Wien” başlıklı yazısında, bu kez bakış açısını tersine çevirir. Yazar bu metinde, “Hassan ve Ahmet” gibi tipik Türk karakterleri üzerinden Viyana’nın aşırı düzenli ve bürokratik yapısını eleştirir.

Yazara göre, Türklerin korkuluksuz ve esnek yaşamı, Avrupa’nın zaman baskısı altındaki yaşamına bir alternatiftir:

In Mitteleuropa haben die Leute ‘keine Zeit’. Sie denken in Minuten, wo der Orientale in Tagen mißt. (Orta Avrupa’da insanların ‘vakti yok’. Doğulu günlerle ölçerken, onlar dakikalarla düşünür.) (Zawodsky 1959).

Bu makalede Zawodsky, Viyana’daki misafirperverliğin ticari, Doğu’daki misafirperverliğin ise karşılıksız ve insani olduğunu vurgular. Ancak yazar, Viyana’da bulunan yaklaşık 11.000 Doğulu/Türk öğrencinin bir kısmını da “negatif bir seçim” (Alm. negative Auslese) olarak nitelendirir; zira bu öğrenciler üniversiteden çok gece kulüplerini bilmekte ve dillerini geliştirmemektedir (Zawodsky 1959). Bu eleştiri, 1961 öncesi Türk diasporasının “elit ama başıboş” profilini belgelemesi açısından önemlidir. Kızıler Emer (2012), bu tür ters bakışların imajolojide oto-imajı eleştirel kılmak için kullanıldığını belirtir.

5. Sonuç

Bu çalışma, Felix Zawodsky’nin *Umgang mit Völkern: Türken* eserini ve ilgili süreli yayınlardaki yazılarını merkeze alarak, 1958 yılındaki Türk imgesinin, Alman ve Avusturya kültür tarihindeki özgün konumunu ortaya koymuştur. Elde edilen bulgular, bu eserin sadece turistik bir rehber değil, 1961 İşgücü Anlaşması öncesi dönemin ruhunu (Alm. Zeitgeist) belgeleyen çok katmanlı bir kültür tarihi metni olduğunu göstermektedir.

Birincisi, Zawodsky’nin eseri, literatürdeki yaygın dönemleştirmelerin aksine, Türk imgesinin “korku” (bkz. Viyana Kuşatmaları) ve “küçümseme” (bkz. Gastarbeiter) uçları arasında salındığı bir çizgide değil; “saygı”, “hayranlık” ve “stratejik dostluk” ekseninde şekillenen bir ara dönemde durmaktadır. Yazar, Karl May’ın macera romanlarıyla kurgulanan “Vahşi Doğu” fantezisini reddederek, yerine Atatürk devrimleriyle modernleşen, I. Dünya Savaşı’ndan kalan silah arkadaşlığı (Alm. Waffenbrüderschaft) hatırasıyla Batı’ya bağlı “soylu ve sadık bir müttefik” imgesi yerleştirmiştir. Bu bağlamda eser, Türklerin Alman kamuoyunda henüz “vasıfsız iş gücü” olarak kodlanmadığı, aksine “seçkin öğrenci” veya “ticari ortak” olarak görüldüğü son tarihsel kesitin bir tutanağıdır. Perk ve Yalçınkaya (2021), bu dönemi Alman romanlarında olumlu Türk imgelerinin zirvesi olarak tanımlar.

İkincisi, imajolojik analizler, yazarın Türkleri olumlarken bile, klasik Oryantalist düşünce kalıplarını yeniden ürettiğini, ancak bunu pozitif bir tonda yaptığını göstermektedir. Zawodsky’nin zaman kavramı olmayan, güvenliksiz yaşayan (Alm.

Leben ohne Geländer) ve kurallara değil duruma göre hareket eden Türk tasviri, Avrupalı öznenin rasyonel kimliğine karşı Doğulu özneyi duygusal olarak konumlandıran özcü (Alm. essentialist) bir yaklaşımdır (Zawodsky 1958: 16). Ancak yazar, bu doğallığı bir geri kalmışlık göstergesi olarak değil, aşırı rasyonelleşen Avrupa'nın kaybettiği bir "insani değer" olarak yüceltmektedir. Beller ve Leerssen (2007), bu pozitif özcülüğün imajolojide "ters oryantalizm" olarak adlandırıldığını belirtir.

Üçüncüsü ve en önemlisi, yazarın biyografik arka planı ve *Die Furche* dergisindeki "Hassan ve Ahmet Viyana'da" makalesi, bu Türk imgesinin inşasında yazarın kendi "siyasi sürgünlüğünün" belirleyici olduğunu kanıtlamaktadır. 1946 Viyana'sında siyasi baskı gören bir entelektüel olarak Türkiye'ye sığınan Zawodsky, Viyana'nın „aşırı örgütlü ve soğuk" yapısına karşı, İstanbul'un "kaotik ama sıcak" yapısını bir kaçış ve sığınak olarak kurgulamıştır (Zawodsky 1959). Dolayısıyla *Umgang mit Völkern: Türken*, sadece Ötekini (Türkleri) anlatan bir kitap değil, yazarın Beni (savaş sonrası travmatik Avusturya kimliğini) onarma ve eleştirme aracıdır. Kangler (2020), Zawodsky'nin ölümünden sonra bu sığınak temasının kültürel diplomasideki rolünü vurgular.

Sonuç olarak Felix Zawodsky, bir kültür elçisi (Alm. Kulturvermittler) olarak, iki ulus arasındaki ilişkinin romantik dönemini kayda geçirmiştir. 1961'den sonra Sirkeci Garı'ndan Münih'e giden trenlerle başlayacak olan kitlesel göç, bu "eşitler arası dostluk" ve "korkuluksuz yaşam" imgesini, yerini sosyo-ekonomik sorunlara ve "entegrasyon" tartışmalarına bırakacak şekilde dönüştürecektir. Zawodsky'nin metni, işte bu büyük kırılmadan hemen önceki "masumiyet çağının" son belgesidir.

Kaynakça

- Atasoy, İrem/ Konukman, Barış/ Classen, Albrecht** (Hg.) (2023): *Turkish-German Relations in Literary History from the Fifteenth through the Twenty-First Century*. İstanbul: İstanbul University Press.
- BCA** (T.C. Cumhurbaşkanlığı Devlet Arşivleri) (1949): Felix Zawadsky'nin İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Yabancı Diller Bölümüne Almanca okutmanı olarak tayini. Fon: 30-18-1-2, Yer: 118.104.19., Sayı: 3/8878.
- BCA** (T.C. Cumhurbaşkanlığı Devlet Arşivleri) (1953): Felix Zawadsky'nin İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Yabancı Diller Okulunda okutman olarak görevlendirilmesi. Fon: 30-18-1-2, Yer: 133.82.6., Sayı: 1794.
- Beller, Manfred / Leerssen, Joep** (Hg.) (2007): *Imagology: The Cultural Construction and Literary Representation of National Characters*. Amsterdam/New York: Rodopi.
- Burcuoğlu, Nedret Kuran** (2003): Türk-Alman Kültürel İlişkilerinin Tarihsel Gelişimi. In: *Avrupa Araştırmaları Dergisi* 11/ 1-2, 169–190.
- Eşel, Gökhan** (2020): Federal Alman Dışişleri Arşiv Belgelerine Göre Demokrat Parti Dönemi Türk-Alman İlişkilerinde 1957 Seçim Süreci. In: *Ekonomi, Politika & Finans Araştırmaları Dergisi* 5/ 3, 868–892.

- Fırat, Melek/ Kürkçüoğlu, Ömer** (2001): 1945-1960: Batı Bloku Ekseninde Türkiye. In: *Türk Dış Politikası: Kurtuluş Savaşından Bugüne Olgular, Belgeler, Yorumlar*. Hg. v. Baskın Oran. Cilt 1. İstanbul: İletişim Yayınları, 483–568.
- Gencer, Mustafa** (2023): Historische Bilder von Türken in der deutschen Literatur. In: *Turkish-German Relations in Literary History from the Fifteenth through the Twenty-First Century*. Hg. v. İrem Atasoy, Barış Konukman & Albrecht Classen. İstanbul: İstanbul University Press, 41–59.
- Kangler, Franz** (2020): Erster Leiter des Österreichischen Kulturinstitutes İstanbul verstorben. In: *Sankt Georgs-Blatt* (2020, Mart) 35, 11.
- Kaya, Yunus / Muezzinoğlu, Ersin** (2018): *Türk Dış Politikası Soğuk Savaşın Başından Yumuşamaya (1945-1960)*. Ankara: NEÜ Yayınları.
- Kıziler Emer, Funda** (2012): Die Imagologie als Arbeitsbereich der Komparatistik. In: *Uluslararası Avrasya Sosyal Bilimler Dergisi* 3/ 8, 1–17.
- Kochanowska-Nieborak, Anna** (2013): *Das Bild der polnischen Staatlichkeit in Meyers Konversationslexika des 19. Jahrhunderts*. Frankfurt am Main: Peter Lang.
- Konukman, Barış** (2023): Deutsch-Türkische Beziehungen in der Geschichte: Eine altbekannte und fortgesetzte (Wahl) Verwandtschaft. In: *Turkish-German Relations in Literary History from the Fifteenth through the Twenty-First Century*. Hg. v. İrem Atasoy, Barış Konukman & Albrecht Classen. İstanbul: İstanbul University Press, 9–16.
- Kula, Onur Bilge** (1997): *Alman Kültüründe Türk İmgesi III*. İstanbul: Gündoğan Yayınları.
- Müftüler-Baç, Meltem** (1997): *Turkey's Relations with a Changing Europe*. Manchester: Manchester University Press.
- Öztürk, Ali Osman** (2000). *Alman Oryantalizmi. 19. Yüzyıl Alman Halk Kültüründe Türk Motifi*. Ankara: Vadi Yayınları. (2. Baskı: 2015)
- Öztürk, Ali Osman** (2018a). Zum pädagogischen Wert der Kinderliteratur am Beispiel von Else Günthers Roman Sonjas lustige Türkenreise [An Analysis of the Educational Value of Children's Literature in Else Günther's Sonjas lustige Türkenreise]. *Alman Dili ve Edebiyatı Dergisi*, 1 (39), 19-33. DOI: 10.26650/alde.2018.1.39.0002
- Öztürk, Ali Osman** (2018b): "Völkerverständigung per Kinderbuch: Sonjas lustige Türkenreise", In: Josef Kraus und Walter Krämer (Hrsg.) (2018): *Sternstunden. Große Texte deutscher Sprache*, 1. Auflage, Paderborn: IFB Verlag Deutsche Sprache GmbH, 371-375.
- Perk, Derya / Yalçınkaya Akçit, Betül** (2021): Eine kultursemiotische Analyse fester Bilder von Türken in ausgewählten deutschen Romanen. In: *Alman Dili ve Kültürü Araştırmaları Dergisi* 5/ 3.
- St. Georgs-Blatt** (2020): Erster Leiter des Österreichischen Kulturinstitutes İstanbul verstorben. In: *Sankt Georgs-Blatt* (2020, Mart), 11.
- Uebler Geist an österreichischen Hochschulen** (1946, 23 Ocak): Österreichische Zeitung, 2. <https://anno.onb.ac.at/cgi-content/anno?aid=oez&datum=19460123&seite=2&zoom=33>.
- Ulağlı, Serhat** (2019): *İmgebilim: Öteki'nin Bilimi*. Ankara: Sinemis Yayınları.
- Zawodsky, Felix** (1958): *Umgang mit Völkern: Türken*. Band 3. Nürnberg: Luken & Luken.
- Zawodsky, Felix** (1959): Hassan und Ahmet in Wien. In: *Die Furche* vom 16.07.1959.